

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Jantunen, Tommi

Title: Kieli on muutakin kuin puhetta : ei-äänellinen merkityksenvälitys ja viittomakielet osana kieli-ilmiötä

Year: 2023

Version: Accepted version (Final draft)

Copyright: © 2023 Puheen ja kielen tutkimuksen yhdistys ry

Rights: In Copyright

Rights url: <http://rightsstatements.org/page/InC/1.0/?language=en>

Please cite the original version:

Jantunen, T. (2023). Kieli on muutakin kuin puhetta : ei-äänellinen merkityksenvälitys ja viittomakielet osana kieli-ilmiötä. In L. Kanto, M. Toivola, A. Martikainen, I. Savolainen, & E. Vastamäki (Eds.), *Kieli elämän eri vaiheissa : näkökulmia kielen moninaisuuteen* (pp. 9-21). Puheen ja kielen tutkimuksen yhdistys ry. Puheen ja kielen tutkimuksen yhdistyksen julkaisuja, 55.

KIELI ON MUUTAKIN KUIN PUHETTA – EI-ÄÄNELLINEN MERKITYKSENVÄLITYS JA VIITTOMAKIELET OSANA KIELIILMIÖTÄ

Tommi Jantunen

Jyväskylän yliopisto

Johdanto

Tämän artikkelin peruskysymys on: Mitä on kieli? Kysymystä ei jokapäiväisessä kielentutkimuksessa välttämättä ajatella, saati mahdollista vastausta problematisoida, sillä usein on helpompaa vain ottaa jokin valmis kielimääritelmä ja elää sen mukaan. Mutta kysymys ja sen aktiivinen pohdinta on tärkeää meille kaikille, jotka työskentelemme kielentutkimuksen alalla. Viime kädessä jopa ammattiyhdistyksen vaatii, että osaamme vastata kysymykseen kielen olemuksesta jollakin suhteellisen yhtenäisellä ja ennen kaikkea todellisuutta vastaavalla tavalla.

Oma taustani on yleisessä kielitieteessä ja erityisesti viittomakielten tutkimuksessa. Näistä lähtökohdista olen pohtinut kielen olemusta läpi lähes koko akateemisen urani. Osin pohdinta on ollut pakotettua. On nimittäin niin, että urani alkuaikoina saatavilla olleista kieltä ja kielentutkimusta yleisesti esittelevistä kirjoista (esim. Häkkinen, 1981; Karlsson, 1994) yksikään ei varsinaisesti käsitellyt viitottua kieltä, paitsi ehkä muutaman sivun mainintana ja esimerkkinä puhuttuun ja kirjoitettuun kieleen kontrastoituvasta kuriositeetista (tämä on totta myös uudemman kirjallisuuden osalta, esim. Ojutkangas ym., 2009; Luodonpää-Manni ym., 2020; Karlsson, 2022). Viittomakielten tutkijana väitteet esimerkiksi kielen lähtökohtaisesta äänellisyydestä oli siten pakko suodattaa ja mukauttaa omiin havaintoihin ympäröivästä kielitodellisuudesta. Mutta pohdinnan seurauksena itselleni muotoutui lopulta ymmärrys, että viittomakielillä on suuresti annettavaa kieltä ja sen tutkimusta käsitteleville ajatuksille ja teorioille. Tämä teesi on luonnehtinut etenkin muutamia viimeaikaisia julkaisujani (Jantunen & Rainò, 2022; Jantunen, 2022) ja se on kantava teema myös tässä artikkelissa.

Pohdin seuraavassa ensin kielen olemusta metatasolla. Tämän jälkeen siirryn tarkastelemaan lähemmin itse kannattamaani kielikäsitystä, jota luodaan lopulta myös erilaisten mittausteknologioiden tuottaman evidenssin

näkökulmasta. Lopuksi nostan esiin muutamia kannattamani kielikäsitteiden hyväksymisen seurauksia viitottujen ja puhuttujen kielten vertailun sekä yhteiskunnallisen vaikuttavuuden näkökulmasta.

Kielen olemus

Aloitetaan kieli-ilmiön tarkastelu pohtimalla kaikkien tunnistamaa etusormella (ja käden ojentamisliikkeellä) tehtävää osoitusta, lyhyesti *etusormiosoitusta*. Onko etusormiosoitusta kieltä? Kysymys voi tuntua yksinkertaiselta, mutta käytännössä vastauksen laatu riippuu siitä, millaisen koulutuksen vastaaja on saanut ja millaista kielikäsitteistä hän kannattaa (vrt. Jantunen & Rainò, 2022).

Suurimmassa osassa kielentutkimusta eli valtavirtaa edustavan kielikäsitteiden mukaan etusormiosoitukset eivät ole kieleen kuuluvia asioita: kieli nähdään autonomisena ja symboliseen äänellisyyteen nojaavana järjestelmänä, ja kaikki muu merkityksenvälitystä edesauttava toiminta (kuten etusormiosoitusta) tulkitaan ei-kieliseksi oheisviestinnäksi. Osassa niin kutsuttua eletutkimusta etusormiosoitukset voidaan kuitenkin tulkita kieleksi, huolimatta siitä, että samaan aikaan tuotettaisiin äänellisiä sanoja. Pääargumentti tämän käsityksen puolesta on, että sanat ja esimerkiksi manuaaliset eleet (kuten etusormiosoitukset) ovat tarkkaan koordinoituja ajallisesti (esim. McNeil, 1992). Viittomakielten tutkimuksessa, jossa äänellisyys ei ole samanlaisessa roolissa kuin puhuttujen kielten tutkimuksessa, osoitukset ovat sitten lähes sataprosenttisesti kieltä. Itse asiassa esimerkiksi suomalaisen viittomakielen korpuksessa (<http://urn.fi/urn:nbn:fi:lb-2019012321>) etusormiosoitusta on yleisin viittoma eli ”sanamainen” merkitystä kantava tai ainakin sitä indeksoiva elementti. On jokseenkin hämmästyttävää, että käytännössä sama yleinen asia – tässä ihmisen tuottama osoitus – on toisesta näkökulmasta kieltä, mutta toisesta näkökulmasta ei.

Oma kantani etusormiosoituksen kielistatukseen nojaa viitotun kielen tutkimuksesta saatuun evidenssiin ja perustuu empiiriselle havainnolle, että puhutuissa ja viitotuissa kielissä käytettävien osoitusten (joita on koko kirjo) välille ei ole löydettävissä lopullista ja yksiselitteistä laatueroa (lisää esim. Kendon, 2004). Käytännössä myös väitän, että henkilön, joka määrittelee viittomakielet kieliksi – toivottavasti jokainen tätä lukeva – täytyy pakosta hyväksyä myös esimerkiksi puheen kanssa ilmenevä etusormiosoitusta kieleen kuuluvaksi elementiksi, eikä ulkoistaa sitä (paradoksaalisesti: vallitsevan ajattelun mukaan) esimerkiksi oheisviestinnäksi. Jos näin ei tee, sisältyy ajattelun logiikkaan jonkinlainen vinouma.

Kielen olemuksen pohdintaa voidaan lähestyä myös toisesta näkökulmasta. Erkan Özgen julkaisi vuonna 2016 videotaideteoksen *Wonderland*, jossa 13-vuotias Mohammed-poika kuvaa kokemiaan kauhuja Islamilaisen valtion joukkojen hyökkäyksessä Pohjois-Syyriaan vuonna 2015. Mohammed on klassisin termein luonnehdittuna kuuro ja mykkä ja jakaa kokemuksiaan hyökkäyksestä sekä äännähdyksin että kuvailemalla ihmisten toimintaa käsien ja kehon asennoilla ja liikkeillä. Käsityksen Mohammedin tarinasta saa verkkosivulta <https://youtu.be/4y52cVGOFQo>, jossa on esitetty 25 sekunnin fragmentti taideteoksesta. Fragmentti kannattaa katsoa loppuun asti useastakin syystä, mutta tässä keskeiseksi nousee seuraava kysymys: Onko Mohammedin toiminta kieltä?

Jälleen on niin, että perinteisesti Mohammedin käyttämiä kehollisen merkityksenrakentamisen keinoja ei ole pidetty kielenä, ja valtavirtakielen tutkimuksessa ne on redusoitu ei-kielelliseksi oheisviestinnäksi (kattavasta analyysistä ks. Puupponen, 2019). Ele- ja viittomakielten tutkimuksen näkökulmaan nojaten itse kuitenkin ajattelen, että koska Mohammedin kehollinen toiminta välittää merkityksellisesti hänen kokemiaan tilanteita, tunteita – tässä kauhuja ja pelkoja – sekä niiden kautta muun muassa hänen identiteettiään sodan yhtenä selviytyjänä, se edustaa kieltä siinä missä perinteinen äänellinen puhekin. Kantaani vahvistaa lisäksi se, että viittomakielisestä näkökulmasta pojan toiminta on sangen tuttua – se ei eroa lainkaan viittomakielille tyypillisestä kerrontastrategiasta, jota alalla kutsutaan *konstruoiduksi toiminnaksi* (engl. *constructed action*, ks. Cormier ym., 2015; Hodge & Cormier, 2019; Puupponen ym., 2022a), eräänlaiseksi elepohjaiseksi näyttelemiseksi, joka kerrontastrategiana on käytössä myös puhujilla (tästä hieman lisää myöhemmin). Tämän seurauksena – vaikka pelkkään puhekieleen totunut katsoja voi pitää pojan tarinaa käsittämättömänä – viittomakielinen katsoja näkee tarinassa rakenteen ja merkityksen: viittomakieliselle katsojalle Mohammedin kertomus on lähtökohtaisesti kieltä.

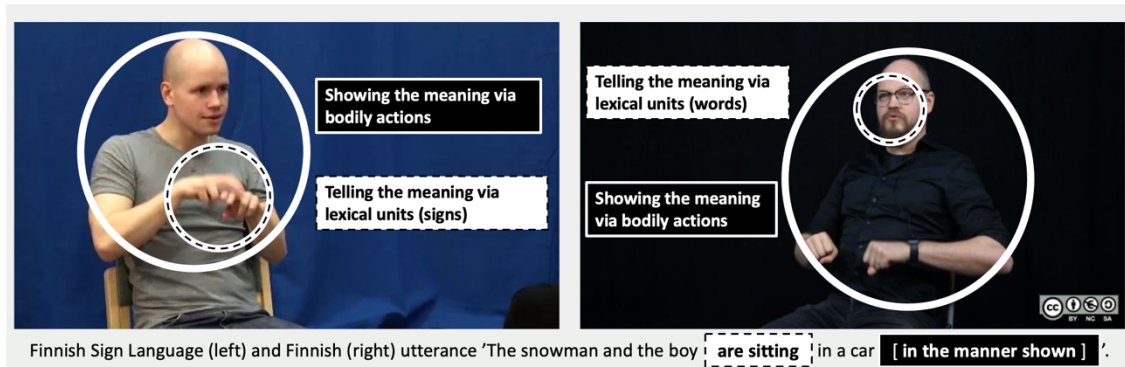
Edellisen kahden esimerkin pohdinta vie meidät suuremman jatkokesymyksen äärelle. Miten tai pikemminkin ehkä millaisena *haluamme* nähdä kielen? Haluammeko pitää kiinni sinänsä mielivaltaisen äänellisen perinteen määräämästä ja normatisoimasta ”jääpalamaisesta” kielen määritelmästä, jossa kieli tulkitaan sinänsä siistipintaiseksi ja tarkkaan rajatuksi systeemiksi, johon esimerkiksi etusormiosoitus tai konstruoitu toiminta ei kuulu (kutsun tätä näkemystä jatkossa *jääpalakielikäsitteeksi*)? Vai uskallammeko nähdä kielen vapaampana, laajempaan ja hämärärajisempaan ”pilvioliona”, jossa muun muassa etusormiosoitus ja konstruoitu toiminta edustavat tapoja muodostaa kielellisiä merkityksiä muiden – myös perinteisten tarkkarajaisempien – kielellisten keinojen tapaan (tähän tulen viittaamaan jatkossa *pilvikielikäsitteenä*)? Itse kannatan, juuri eleiden ja viittomakielten tutkimuksen tuottaman empiirisen evidenssin nojalla, jälkimmäistä

vaihtoehtoa (ks. myös Clark, 1996; Ferrara & Hodge, 2018; Hodge & Ferrara, 2022).

Semioottis-fenomenologinen näkökulma

Tarkastellaan seuraavassa lähemmin sitä, millainen kannattamani pilvikielikäsitys on. Ja erityisesti: millainen ilmiö siihen kiinteästi kuuluva hämärärajaisuus kielessä on? Näkökulmani aiheeseen on tässä osiossa *semioottis-fenomenologinen*. Se tarkoittaa, että huomiota kiinnitetään merkityksen ilmaisuun mahdollisimman vähin ja neutraalein ennako-oletuksin.

Kuvio 1 havainnollistaa yksinkertaistetusti, miten pilvikielikäsitystä hyödyntäen voimme analysoida ilmauksia niin kutsutulla *kertomisen* (engl. *telling*) ja *näyttämisen* (engl. *showing*) jatkumolla viitotuissa ja puhutuissa kielissä. Kertominen on merkityksenvälitystoimintaa, jota perinteisesti olemme pitäneet kielenä. Siinä käytämme leksikaalisia sanoja ja leksikaalisia (tai puolileksikaalisia) viittomia (kuten sanaa ”istua” tai viittomaa IS-TUA; ks. kuvio 1) sekä kiteytyneitä kieliopillisia rakenteita, kuten lauseita. Kertomisessa merkitys ja muoto ovat kytkeytyneet toisiinsa suhteellisen tarkkarajaisesti ja vahvoin konventioin (ks. tarkemmin Jantunen, 2022). Variaatio on kertomisessa suhteellisesti ottaen vähäistä.

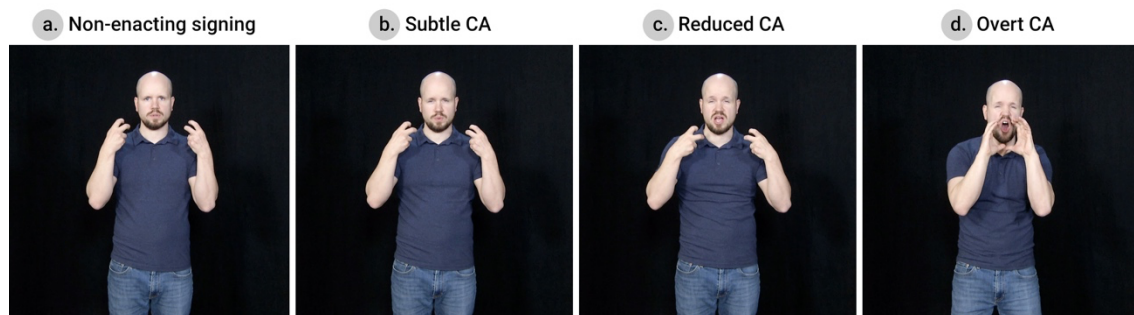
Kuvio 1. Merkityksen '(Lumiukko ja poika) istuvat [tavalla, joka näytetään]' esiintymät suomalaisella viittomakielellä (vasemmalla) ja suomen kielellä (oikealla) kerrotuissa tarinoissa. Kuvio on lainattu artikkelista Jantunen (2022:172).

Näyttämässä sen sijaan hyödynnämme merkityksenvälityskeinoja, joita siis perinteinen jääpalakielikäsite ei määrittele kieleksi. Usein – joskaan ei pakosti – näyttäminen perustuu ilmeiden ja kehon liikkeiden ja asentojen vaihteluun, joiden kautta ilmaisemme kuvallista tulkintaamme tilasta

tai tilanteesta, joka on puheenaiheena. Näyttämässä merkitys ja muoto ovat kytköksissä hämärällä tavalla, ja konventiot joilla ne kytkeytyvät toisiinsa ovat löyhiä tai jopa olemattomia (Jantunen, 2022). Näyttämässä variaation määrä on suhteellisesti suurta.

Kielelliset ilmaukset muodostuvat tyypillisesti sekä kertovasta että näyttävästä aineksesta. Suhteet vaihtelevat tarkoituksen mukaan, eikä tarkkaa rajaa kertomisen ja näyttämisen välille voi vetää. Samaa ideaa kiteyttää Nick Enfieldin (2009) käsite *komposiitti-ilmaus* (engl. *composite utterance*): niissä kielellinen toiminta ilmenee samanaikaisesti useiden artikulaattoreiden kautta ja palvelee tilanteesta riippuen eri funktioita.

Omat syyni kannattaa sekä pilvikielikäsitystä että kertomisen ja näyttämisen jatkumollisuutta kumpuavat erityisesti viitotun kielen tutkimuksesta. Puhutun kielen osalta on aina mahdollista esittää argumentti, että koska kertominen on usein kytköksissä äänikanavaan ja näyttäminen keholliseen kanavaan, niin kertominen ja näyttäminen ovat kategorisia – jopa modulaarisia – ilmiöitä, eivätkä näin lainkaan kytköksissä toisiinsa. Viitotun kielen osalta tämä argumentti ei kuitenkaan päde: viitotussa kielessä äänikanava ei ole merkittävässä roolissa kertomisen kannalta, vaan kertominen tapahtuu kehollisessa kanavassa samoin kuin näyttäminen. Viittomakielissä on lisäksi niin, että kertomisen ja näyttämisen rajan voidaan jopa konkreettisesti nähdä olevan epäselvä:

Kuvio 2. Suomalaisen viittomakielen viittoma HUUTAA tuotettuna perusmuotoisesti (a) sekä siten, että viittomaan on lisätty eriasteisesti näyttämistä, tässä kevyttä (b), osittaista (c) ja vahvaa (d) konstruoitua toimintaa. Kuvien lähde on Puupponen ym. (2022b).

Kuvio 2 on peräisin Anna Puupposen ja työryhmän (2022b) esityksestä, jossa tarkasteltiin konstruoidun toiminnan asteita (kevyttä, osittaista, vahvaa; engl. *subtle*, *reduced*, *overt*) ja variaatiota eri taustaisten viittojen keskuudessa. Kuvio havainnollistaa erilaisia tapoja signaloida merkitystä 'huutaa'. Se missä yksi tapa vaihtuu toiseksi ei ole selviö, vaan riippuu lopulta viittojan tilanteesta tekemistä valinnoista. Merkityksen näkökulmasta on tärkeää, että jokainen ilmaisutapa tuo huutamiseen omanlaisensa

merkitysvivahteen (kasvon ilmeiden ja kehon asentojen avulla), mutta propositionaalinen perusmerkitys säilyy.

Kuvion 2 esittämän ilmiön taustoja on avattu tarkemmin Puupposen ja työryhmän (2022a) laajemmassa artikkelissa. Tutkimuksen tulokset kertovat konstruoidun toiminnan hämärärajaisuudesta, joka osaltaan manifestoituu hyvin suurena henkilökohtaisena variaationa. Kahdentoista äidinkielen viittojen joukossa osa käytti konstruointia tilanteesta riippuen paljon, osa puolestaan ei lainkaan. Kyse on henkilökohtaisista valinnoista – tiettyyn pisteeseen asti. On nimittäin niin, että konteksti asettaa hämärärajaisten keinojen käytölle reunaehdoja: konstruoitu toiminta on tarinoinnissa paljon tyypillisempi kielentämisstrategia kuin perinteisessä asiakeskustelussa. Tämä vihjaa vahvasti sellaiseen tulkintaan, että konstruoitu toiminta on itse asiassa kielen käyttöön liittyvä ja viime kädessä opittava kielellinen taito – toimivalle kommunikaatiolle on keskeistä tietää, milloin kielen hämärämpää materiaalia on sopivaa käyttää.

Konstruoidun toiminnan – ja laajemmin kielen hämärärajaisten keinojen – taitotulkinta saa vahvistusta viimeaikaisesta Laura Kannon ja työryhmän (2022) tutkimuksesta, jossa tarkasteltiin muun muassa konstruoidun toiminnan käyttöä suhteessa lasten ikään sekä niin kutsutun heikon eli pienimmän ja siten vaikeimmin hallittavan konstruoidun toiminnan käyttöä suhteessa viittomatason taitoihin ja niiden kehitykseen. Molemmat osatutkimukset osoittivat positiivista korrelaatiota konstruoidun toiminnan ja siihen suhteutettujen muuttujien välillä: konstruoidun toiminnan käyttö lisääntyi iän myötä, ja heikon konstruoidun toiminnan käyttö lisääntyi viittomavaras-ton kehityksen myötä. Sama trendi oli havaittavissa myös vertailussa kerrontaitoihin ja niiden kehitykseen.

Edeltävät esimerkit ovat liittyneet yksinomaan viitottuun kieleen. Kuten edellä olen todennut, konstruoitu toiminta on kuitenkin käytössä oleva kielenkäyttöstrategia myös puhutuissa kielissä, sopivissa konteksteissa. Esimerkiksi Ladewig (2014) on havainnollistanut, kuinka konstruointia voidaan käyttää itsenäisesti puhutun kielen lauseissa substantiivi- ja verbilausekkeiden tilalla. Jokipohja ja Lilja (2022) puolestaan ovat osoittaneet, miten konstruoiduksi toiminnaksi määrittävää tekemistä käytetään keinona tarkistaa ja varmistaa keskinäistä ymmärrystä tilanteissa, joissa äänellisen kerronnan keinot eivät ole samalla tavalla osallistujien kesken jaettuina. Konstruoitu toiminta on siis luonnollinen osa myös puhutun kielen käyttöä. Mutta ehkä koska kielestä oppimamme asiat ovat painottaneet pelkkää kielen äänellisyyttä, emme aina ole kiinnittäneet ilmiöön suurempaa huomiota.

Hämäräraajaisuutta mittaavat teknologiat

Palataan viitotun kielen pariin. Viime vuosina työryhmämme on tutkinut konstruoitua toimintaa ja tämän kautta kielen hämäräraajaisuutta erilaisten mittausteknologioiden avulla. Käytössämme on ollut muun muassa hyvin tarkka liikekaappauslaitteisto sekä aivotutkimuksen teknologioista elektroenkefalografia eli EEG. Tarkastellaan seuraavaksi, millaisena kieli ja sen hämäräraajaisuus näyttäytyvät näillä menetelmillä tutkittuna.

Olemme hyödyntäneet liikekaappausteknologiaa suomalaisen viittomakielen tutkimuksessa vuodesta 2010 alkaen ja olemme yksi alan johtavista ryhmistä, joka tutkii viittomakieltä niin kutsutun jatkuvan eli mahdollisimman luonnollista ja ajallisesti pidempikestoista viittomista edustavan liikekaappausdatan avulla (esim. Jantunen ym., 2012). Viimeisimmässä tutkimuksessamme (Jantunen ym., 2020) tarkastelimme peruskerronnan ja konstruoidun toiminnan suhdetta viideltä äidinkielenään suomalaista viittomakieltä käyttävältä henkilöltä kerätyn liikekaappausdatan perusteella. Kukin viittoja tuotti yhteensä kolme lyhyttä, alle minuutin mittaista tarinaa, jotka tallennettiin 120 hertsin nopeudella toimivalla optisella, kahdeksankameraisella Qualisys Motion Capture -järjestelmällä. Kun analysoimme datasta vaihtelua peruskerronnan sekä kevyen, osittaisen ja vahvan konstruoidun toiminnan välillä, huomasimme, että kaikkien tarkastelemiemme liikeominaisuuksien (käytännössä pään ja kehon yläosan liikeala sekä liikkeen vauhti ja kiihtyvyyt) määrä kasvoi aina kohti vahvaa konstruoitua toimintaa siirryttäessä. Toinen keskeinen havaintomme oli, että yhdenkään vierekkäisen luokan (ks. kuvio 2) välillä ei ollut tilastollisesti merkitsevää eroa. Toisin sanoen esimerkiksi peruskerronta ei koskaan eronnut merkitsevästi kevyestä konstruoidusta toiminnasta eikä esimerkiksi kevyt konstruoitu toiminta ollut koskaan merkitsevästi erilaista osittaiseen konstruoituun toimintaan nähden. Ainoat tilastollisesti merkitsevät erot löytyivät aina ääripäiden eli peruskerronnan ja vahvimpien konstruoidun toiminnan muotojen väliltä. Kokonaisuutena etenkin tämä jälkimmäinen löydös kieli siitä, että luokat – peruskerronta sekä kevyt, osittainen ja vahva konstruoitu toiminta – kytkeytyvät toisiinsa epädiskreetisti, toisin sanoen muodostavat myös kinemaattisesti tarkasteltuna hämäräraajaisen jatkumon.

EEG-datan parissa työhistoriamme on muutaman vuoden mittainen, ja ylipäätään EEG:tä kuten muitakaan aivokuvantamismenetelmiä ei ole suomalaisessa viittomakielen tutkimuksessa paljoa käytetty (eräs poikkeus on Zachau, 2016). Toistaiseksi olemme keskittyneet kahta ERP:tä (*Event-Related Potential*) – niin kutsuttua N400 ERP:tä ja P300 ERP:tä (ks. Hernández ym., 2022a) – mittaavaan tutkimukseen, jossa olemme kartoittaneet konstruoidun toiminnan aivoperustaista prosessointia merkityksen ymmärtämisen (N400) ja yleisemmän kognitiivisen prosessoinnin näkökulmista (P300).

Konstruoitua toimintaa koskeva EEG-tutkimuksemme on yhä käynnissä. Yhtenä tähänastisena löydöksenä olemme kuitenkin jo havainneet, että konstruoitu toiminta kokonaisuutena prosessoidaan aivoissa eri tavalla kuin peruskerronta (Hernández ym., 2022b). Toisena tähänastisena löydöksenä olemme havainneet, että konstruoidun toiminnan asteiden prosessointi tapahtuu eri tavoin, myös peruskerrontaan nähden (Hernández ym., 2022b). Alustavan analyysimme perusteella nämä erot kielivät peruskerronnan ja konstruoidun toiminnan asteiden jatkumollisuudesta.

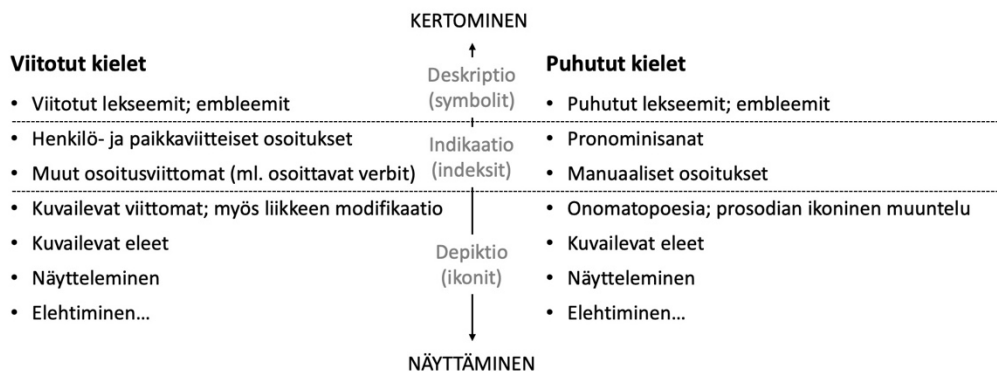
David McNeil (McNeil ym., 2008) on puhunut teoreettisesti *kasvupistehypoteesista*, jolla hän tarkoittaa sitä, että kielelliset ilmaukset syntyvät mielissämme kahden vaihtoehdon ympärille: voimme merkityksellistä ilmausta rakentaessamme joko mennä perinteisen (jääpala)kielen puolelle tai sitten muodostaa ilmauksen hämärämpänä (pilvimäisenä) kuvana mieleemme ja lopulta ”eteemme” toimintana (näin siis myös puhutuissa kielissä). EEG-tutkimuksemme tulokset voivat potentiaalisesti tuoda tähän näkemykseen sen merkittävän lisän, että valinta näiden vaihtoehtojen välillä olisi aivoperäisen merkityksenprosessoinnin(kin) näkökulmasta liukumo.

Joitakin seurauksia pilvikielikäsityksen hyväksymisestä

Pilvikielikäsitys tarkoittaa edellä käsitellyn perusteella siis sitä, että kieli on aistein havaittavaa merkityksenvälitystoimintaa – ääntä yhtä lailla kuin kehon ja sen osasten liikkeitä ja asentoja (ks. lisää erityisesti Clark, 1996; Ferrara & Hodge, 2018; Hodge & Ferrara, 2022; Jantunen, 2022). Lisäksi pilvikielikäsitys sisältää ajatuksen erilaisten merkityksenvälitysstrategioiden (esim. kertomisen ja näyttämisen) hämäärärajaisuudesta ja jatkumollisuudesta – ajatukselle on tarjolla evidenssiä niin semioottis-fenomenologisesta kuin mittauksellisesta näkökulmasta. Pilvikielikäsitys ei kuitenkaan ole kielentutkimuksen valtavirtaa. Mutta mitä voisi seurata siitä, jos se olisi?

Yksi kiistaton ja itsestäänselvä seuraus olisi, että kielentutkimus kokonaisuutena ja tieteenalana olisi toisenlaista. Ymmärryksemme kielestä ei enää olisi äänellisyyden läpivärittämää, emmekä enää toistaisi ja opettaisi kielen universaaleina sellaisia väitteitä, kuin että ”kaikissa kielissä on konsonanteja ja vokaaleita” (ajatus palautuu nykylingvistiikassa vahvasti Chomskyyn 1965 ja Greenbergiin [1966]2005, mutta väitteen viimeisin havaitsemani suurelle yleisölle suunnattu maininta oli *Tiede*-lehdessä 13/2021). Pilvikielikäsityksen hyväksymisen myötä myös viitottujen ja puhuttujen kielten erot ja samankaltaisuudet näyttäytyisivät nykyiseen valtavirtakäsitykseen nähden erilaisina. Sitä miten viitotut ja puhutut kielet

voisivat vertautua toisiinsa on havainnollistettu kuviossa 3 semioottisesti muutamien kielen yksiköiden ja prosessien näkökulmasta.

Kuvio 3. Viitotun ja puhutun kielen samankaltaisuuksia ja eroja kertomisen ja näyttämisen semioottisella jatkumolla. Kuvio perustuu artikkelissa Jantunen (2022:176) julkaistuun englanninkieliseen kuvioon ja siitä artikkelissa Jantunen ja Rainò (2022:26) esitettyyn suomennokseen.

Kuvion 3 syvällisempi analyysi on esitetty toisaalla (Jantunen, 2022). Käsillä olevaan pohdintaamme kuvion sisältö liittyy siten, että se osoittaa viitotun ja puhutun kielen potentiaalisten erojen koskevan ensisijaisesti juuri kertomista eli tarkkarajaista ja konventionaalista kielenkäyttöä – on kiistaton fakta, että yksittäinen leksikaalinen viittoma on merkittävästi erilainen kuin leksikaalinen sana. Mutta mitä pidemmälle jatkumolla liikutaan kohti näyttämistä, sitä verrannollisemmilta viitottu ja puhuttu kieli – sen yksiköt ja prosessit – näyttävät: esimerkiksi kuvailuun käytetyt keinot (eleet, ”näyttelemine” eli konstruoitu toiminta ja elehtimine) ovat jaettuja molempien kielityyppien kesken.

Paitsi kielentutkimusta, pilvikielikäsitteiden muuttuminen valtavirraksi voisi muuttaa myös yhteiskunnan toimintoja. Esimerkiksi voidaan ottaa, ajatuskokeen nimissä, kuurona syntynyt lapsi ja hänen varhaislapsuuden polkunsu yhteiskunnan palveluissa vallitsevan jääpalakielikäsitteiden ja potentiaalisesti vallitsevan pilvikielikäsitteiden näkökulmista. Kun lapsi määritellään ensimmäisen kerran kuuroksi, hän ohjautuu nykyisessä jääpalakielikäsitteiden mukaisessa maailmassa vanhempinsa kautta lääketieteelliseen prosessiin, joka tänä päivänä keskittyy kuulon korjaamiseen sisäkorvaistutteella ja tämän myötä puhutun kielen harjoittamiseen. Sisäkorvaistute ei kuitenkaan varmuudella takaa lapselle puhutun kielen omaksumista, sen tuottoa ja ymmärtämistä kaikissa elämän tilanteissa niin täydellisesti, että hän voisi jäädä täysin muiden puhetta tukevien palveluiden ulkopuolelle (esim. Hall ym., 2019). Pilvikielikäsitteiden vallitessa tilanne voisi olla toinen. Kliininen kuuloon ja puhuttuun kieleen painottuva interventio saattaisi yhä olla

haluttuakin, mutta sen tueksi voitaisiin lääketieteellisestäkin näkökulmasta ottaa puhutulle kielelle tasa-arvoisena kumppanina pidetty viitottu kieli. Valittu viittomakieli voisi toimia myös ainoana ensikielenä, koska asenteet sitä kohtaan olisivat yhteiskunnan ja sen palveluiden tasolla oikeasti toisenlaisia. Tukea ja ymmärrystä viitotun kielen käyttöön olisi läpi palvelurakenteen ilman, että viittomakielinen ja puhekielinen henkilö asettuisivat eri lähtökohtiin lain tai konkreettistenkaan kielikäytänteiden suhteen (kuvaus nykytilanteesta on Rainò, 2021). Tämä on tänä päivänä utopiaa, joillekin kuurojen lasten vanhemmille jopa dystopiaa.

Lopuksi

Tässä artikkelissa olen käsitellyt kielen olemusta. Erityisesti viittomakielten ja niiden tutkimuksesta monitieteisellä tutkimusotteella saadun evidenssin nojalla olen argumentoinut, että kieli on muutakin kuin puhetta – se on myös kaikenlaista ei-äänellistä merkityksenvälitystoimintaa, jonka rajoja on usein vaikea piirtää tarkasti. Metaforani tällaisesta kielikäsitelmästä on ollut pilvi-
maisema.

Oman kielikäsitelmän pohtiminen ei ole toissijaista eikä turhaa, sillä eri kielikäsitelmistä muodostuu lopulta yhteiskunnan vallitseva, sen toimintoja ohjaava kielikäsitelmä. Artikkelissani olen toivottavasti osoittanut, että viittomakielet ja niihin näkyvästi liittyvät ilmiöt – kuten etusormiosoitukset ja etenkin konstruoitu toiminta – ovat erinomainen portti sekä omien kielikäsitelmien että yhteiskunnan vallitsevan kielikäsitelmän rakentavaan haastamiseen.

*

Tämä artikkeli kytkeytyy Suomen Akatemian projektiin 339268 (ShowTell – Showing and telling in Finnish Sign Language).

Lähteet

- Chomsky, N. (1965). *Aspects of the theory of syntax*. MIT Press.
Clark, H. (1996). *Using language*. Cambridge University Press.
Cormier, K., Smith, S. & Sevcikva Sehyr, Z. (2015). Rethinking constructed action. *Sign Language & Linguistics*, 18, 167–204.

- Enfield, N. (2009). *The anatomy of meaning: Speech, gesture, and composite utterances*. Cambridge University Press.
- Ferrara, L. & Hodge, G. (2018). Language as description, indication and depiction. *Frontiers in Psychology*, 9, 716. DOI: 10.3389/fpsyg.2018.00716
- Greenberg, J. H. ([1966]2005). *Language universals: With special reference to feature hierarchies*. De Gruyter Mouton.
- Hall, M. L., Hall, W. C., & Caselli, N. K. (2019). Deaf children need language, not (just) speech. *First Language*, 39, 367–395.
- Hernández, D., Puupponen, A. & Jantunen, T. (2022a). The contribution of Event-Related Potentials to the understanding of sign language processing and production in the brain: Experimental evidence and future directions. *Frontiers in Communication*, 7:750256. DOI: 10.3389/fcomm.2022.750256
- Hernández, D., Puupponen, A., Keränen, J., Wainio, T., Ortega, G. & Jantunen, T. (2022b). Neurocognitive semantic processing of signing with and without constructed action in FinSL. Posterisitelmä. SignCAFE 2, Ragusa, Sisilia, lokakuu 2022.
- Hodge, G. & Cormier, K. (2019). Reported speech as enactment. *Linguistic Typology*, 23, 185–196.
- Hodge, G. & Ferrara, L. (2022). Iconicity as multimodal, polysemiotic, and plurifunctional. *Frontiers in Psychology*, 13:808896. DOI: 10.3389/fpsyg.2022.808896
- Häkkinen, K. (1981). *Yleisen kielitieteen peruskurssi*. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 11.
- Jantunen, T. (2022). What is "showing" in language? *Finnish Journal of Linguistics*, 35, 169–184.
- Jantunen, T. & Rainò, P. (2022). Viittomakielet: Kielentutkimuksen mustajoutsen. *Tieteessä tapahtuu*, 40, 24–28.
- Jantunen, T., Burger, B., De Weerd, D., Seilola, I. & Wainio, T. (2012). Experiences from collecting motion capture data on continuous signing. Teoksessa: O. Crasborn, E. Efthimiou, E. Fotinea, T. Hanke, J. Kristoffersen, J. Mesch (toim.), *Proceedings of the 5th Workshop on the Representation and Processing of Sign Languages: Interactions Between Corpus and Lexicon* (s. 75–82). ELRA.
- Jantunen, T., De Weerd, D., Burger, B. & Puupponen, A. (2020). The more you move, the more action you construct: A motion capture study on head and upper-torso movements in constructed action in Finnish Sign Language narratives. *Gesture*, 19, 72–96.
- Jokipohja, A.-K. & Lilja, N. (2022). Depictive hand gestures as candidate understandings. *Research on Language and Social Interaction*. DOI: 10.1080/08351813.2022.2067425

- Kanto, L., Puupponen, A., Syrjälä, H., Wainio, T. & Jantunen, T. (2022). The use of constructed action and its relation to language development among children acquiring Finnish Sign Language. Posterisitelmä. SignCAFE 2, Ragusa, Sisilia, lokakuu 2022.
- Karlsson, F. (1994). *Yleinen kielitiede*. Yliopistopaino.
- Karlsson, F. (2022). *Kielitieteen perusta*. Ab Edix Oy.
- Kendon, A. (2004). *Gesture: Visible action as utterance*. Cambridge University Press.
- Ladewig, S. (2014). Creating multimodal utterances: The linear integration of gestures into speech. Teoksessa: Müller, Cienki, Fricke, Ladewig, McNeill, Bressemer (toim.), *Body–Language–Communication* (s. 1662–1677). De Gruyter.
- Luodonpää-Manni, M., Hamunen, M., Miestamo, M., Sinnemäki, K., Nikkanen, U. & Konstenius, R. (2020). (toim.). *Kielentutkimuksen menetelmiä I-IV*. SKS. DOI: 10.21435/skst.1457
- McNeil, D. (1992). *Hand and mind: What gestures reveal about thought*. University of Chicago Press.
- McNeil, D., Duncan, S., Cole, J., Gallagher, S. & Bertenthal, B. (2008). Growth points from the very beginning. *Interaction Studies*, 9, 117–132.
- Ojutkangas, K., Larjavaara, M., Miestamo, M. & Ylikoski, J. (2009). *Johdatus kielitieteeseen*. WSOY.
- Puupponen, A. (2019). Towards understanding nonmanuality: A semiotic treatment of signers' head movements. *Glossa: A journal of general linguistics*, 4, 39. DOI: 10.5334/gjgl.709
- Puupponen, A., Kanto, L., Wainio, T. & Jantunen, T. (2022a). Variation in the use of constructed action according to discourse type and age in Finnish Sign Language. *Language & Communication*, 83, 16–35.
- Puupponen, A., Kanto, K., Wainio, T. & Jantunen, T. (2022b). Constructed action in the storytelling and conversations of adult signers of Finnish Sign Language. Posterisitelmä. ISGS 9, Chicago, heinäkuu 2022.
- Rainò, P. (2021). *Viittomakielibarometri 2020 – tutkimusraportti*. Oikeusministeriön julkaisuja, Selvityksiä ja ohjeita 2021:4.
- Zachau, S. (2016). *Signs in the brain: Hearing signers' cross-linguistic semantic integration strategies*. Tohtorinväitöskirja. Acta Universitatis Ouluensis, B 144. Oulun yliopisto.

Kirjoittajan yhteystiedot

Tommi Jantunen

Viittomakielen keskus / kieli- ja viestintätieteiden laitos

PL 35 (A)

40014 Jyväskylän yliopisto

S-posti: [tommi.j.jantunen\(at\)jyu.fi](mailto:tommi.j.jantunen@jyu.fi)